

V.I.S.S.E.N, Pieter-Rim de Kroon en Maarten de Kroon / AVRO, Windmill Film

Goed gemaakte braafheid

25 JAAR IDFA De Nederlandse documentaire kan dringend een opdonder gebruiken. Door Dana Linssen

Het begon allemaal met een tweet. 'Harvard heeft *Leviathan*, Holland heeft *V.I.S.S.E.N*', schreef ik. Nou is het altijd een heikele zaak om in de film, of waar dan ook, te denken dat het gras aan de overkant groener is, of in dit geval, aangezien het twee films over visserij betreft, het water dieper of blauwer.

Ondertussen is *Leviathan* wel een van de meest sensationele films van het afgelopen filmjaar. Een totaalervaring van beeld en geluid over de zeevisserij voor de kust van Massachusetts, waarin de digitale cameraatjes tussen de netten en de kabels door manoeuvreren en als een dronken meeuw de zee in duiken. *V.I.S.S.E.N* is een droogkomisch verslag van de sportvisserij in Nederland, waarbij de werphengel een metafoor wordt voor het huwelijksleven. Beide films zijn onderhoudend, goed geobserveerd en visueel prikkelend. En je moet de werphengel van Ome Jan aan de waterkant natuurlijk niet willen vergelijken met de monsterachtige voorwereldlijke traw-

lers uit *Leviathan*. De ene snoekbaars is nu eenmaal de andere rog of kabeljauw niet. Bovendien wilden Pieter-Rim en Maarten de Kroon waarschijnlijk precies de film maken die ze hebben gemaakt en hadden ze helemaal niet de ambitie om de burgerlijke kaders van de Nederlandse sportvisserij te verlaten en zoals Lucien Castaing-Taylor en Véréna Paravel existentiële vragen aan de orde te stellen door op een nieuwe manier na te denken over vorm en objectiviteit.

Goedgemaakte braafheid

Maar dat is wat mij betreft geen bevredigend antwoord op de vraag waarom Holland *V.I.S.S.E.N* heeft en het Harvard Sensory Lab waar Castaing-Taylor en Paravel als wetenschappers aan verbonden zijn *Leviathan*. Waarom wij ons tevreden moeten stellen met een prima docu als *De regels van Matthijs*, maar waarom Engelsman Ben Rivers over een vergelijkbare zonderling zonder een woord en met

louter beelden het fenomenale *Two Years at Sea* kan maken. Is het een speelfilm? Is het een documentaire? Het is een film! Eentje die door een zonderling in Schotland te observeren (en niet eindeloos te filmen, want Rivers filmt op 16mm, dus moet spaarzaam zijn met zijn materiaal) oude vragen uit het documentaire-discours over waarheid, werkelijkheid, authenticiteit in een nieuw licht zet. Hij filmt zijn hoofdpersoon bij zijn dagelijkse beslommelingen, misschien wel in de beste traditie van de cinéma vérité, maar encenseert ook schaamteloos. Niet om het effect, maar om een verhevigde vorm van realisme te bewerkstelligen.

En waarom is het werk van iemand als Walter Stokman met zijn wederom hoogst intrigerende *Dirty Window* alleen maar achter het vieze glas van de televisie te zien? Stokman nam een krantenknipsel over de dood van een Hongaarse prostituee als uitgangspunt voor een film die nauwelijks journalistieke antwoorden geeft op

de vraag wie en waarom en hoe. In plaats daarvan ontdekte hij tijdens zijn zoektocht andere antwoorden op niet gestelde vragen. Door de rustige toon en het vermogen om op de vertellende kracht van beelden te vertrouwen opent hij, net als in eerdere films als *ASH World Wide Suicide* en *Scena del crimine* kleine vensters op grote verhalen.

Nadenken kost geen geld

Juist door de nadruk op het visuele, op het filmische, op verhalen die zich ontvouwen in tijd en ruimte en niet via taal en logica zijn dit soort films bij uitstek geschikt voor de bioscoopvertoning. Maar waar is in Nederland nog die voor de bioscoop gemaakte documentaire en non-fictiefilm? Zelfs *V.I.S.S.E.N* werd eerst op televisie uitgezonden en toen hij daar een succes bleek in een lange versie in de filmtheaters gebracht. Maar waar is het klimaat waarin er al op voorhand mag worden nagedacht over stijl en vorm op een manier die misschien niet werkt op een klein scherm? Oh, ja dat geld natuurlijk, van die omroepen. Maar moet dat op die manier echt zo doorslaggevend zijn? Zo ontstaat er natuurlijk nooit een situatie waarin een nieuwe Johan van der Keuken kan floreren.

Mengvormen

Overall ter wereld zien we interessante mengvormen tussen documentaire en fictie opduiken. Films die de regels en de wetten van medium en genre overschrijden en overdenken. Een film als *The Invader* van Nicolas Provost is een fictiefilm van een kunstenaar die met zijn cameraman Frank van den Eeden Brussel filmt vanaf een straathoek, illegaal soms, met verborgen camera, en taferelen openbaart die een hedendaags coda zijn bij de stadsfilms uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Het in Columbia gedraaide *Porfirio* reconstrueert de aanloop naar een bomaanslag waarin de dader zichzelf speelt, waardoor je als toeschouwer het gevoel krijgt in een tijdsclus verstrikt te zijn geraakt van elkaar overlappende werkelijkheden. Slechts twee recente voorbeelden van films die verhalen uit de werkelijkheid extrapoleren. Zijn ze zo anders dan *Het is een schone dag geweest*? Die film waarvan we met terugwerkende kracht toch moeten concluderen dat die nog crucialer was voor onze documentairetraditie dan we hebben willen inzien. Want waarom worden dat soort impulsen niet doorgezet? Waarom zijn we, kortom, in Nederland al blij met goed gemaakte braafheid?

Is het 't platte land? Maar die wolken

dan?! Die vergezichten! Want we hebben het wel steeds over die Nederlandse documentairetraditie, en dat we die tenminste nog hebben als het met de speelfilmakerij even niet zo lukt om internationaal door te breken. Maar waar zijn die *game changing* docu's à la *Leviathan* de laatste jaren dan? En nog niet eens voor de buitenlandse markt, maar gewoon om onze eigen filmkunst weer eens een broodnodige opdonder te geven?

Gezellig getto

Filmmaker Jos de Putter (inderdaad van die *Schone dag*) schreef vorig jaar op deze plaats al twee bezorgde stukken over de teloorgang van de experimenteerdrijf in de Nederlandse documentaire. Hij haalde daar een hele reeks redenen voor aan, te beginnen bij het onderwijs, via de behoudende financieringsstructuur (waarin het televisieformat de dienst uitmaakt), tot het publiek dat na al die *crowdpleasers* over André's, Johann en Ramsessen gewend is geraakt aan lekkere films over bekende koppen, met veel close-ups en weinig totaalshots waarbij je zelf even moet nadenken. Daar kun je nog aan toevoegen dat het grootste

Leviathan,
Lucien Castaing-Taylor
en Véréna Paravel

documentairefestival ter wereld, dat toevallig elk jaar in Amsterdam plaatsvindt, ook bar weinig doet om de Nederlandse documentaire naar een hoger plan te tillen.

Esthetiek hoeft ons niet weg te voeren van de werkelijkheid

De in 2009 ingestelde prijs voor de beste Nederlandse documentaire duwt de Nederlandse productie in een gezellig getto weg. Overall ter wereld moeten festivals zich herbezinnen op hun positie. Willen ze een markt zijn? Een supermarkt? Filmmaker Mark Cousins (die de vijftien uur durende documentaire *The Story of Film* regisseerde) publiceerde onlangs op de site filmfestivalacademy.net een manifest

waarin hij pleit voor een nieuwe vorm van filmfestivalprogrammering: als een vertelling, waarin films met elkaar samenhangen en een dialoog aangaan. Een festival moet kortom een 'verhaal' vertellen. En festivals moeten het geweten van de filmwereld zijn. Daar is ook voor IDFA een rol weggelegd. Want het gaat om meer dan alleen maar goede films verzamelen. Het gaat ook om de bedding waarin je ze vertoont, en die context is ondanks het 'international' in de naam van het festival ook Nederlands. Er moet ook een wisselwerking zijn met de eigen documentaireproductie, misschien wel door uitgesproken te zijn en te laten zien waar je als festival voor staat.

Dan kunnen we het meteen nog eens hebben over de vraag waar dat 'creatieve' op slaat in het adagium van de 'creatieve documentaire' dat het International Documentary Film Festival Amsterdam al sinds jaar en dag in z'n missie heeft staan. Waarschijnlijk is dat nu namelijk niet te rijmen met die andere eis, namelijk dat IDFA zoekt naar films die behalve 'stilistisch interessant' ook 'maatschappelijk relevant' moeten zijn. Films die stilistisch interessant zijn, hebben

namelijk de afgelopen jaren ook hun eigen verdomhoekje gekregen: ParaDocs, het programmaonderdeel voor experimentele films. Niet toevallig het gedeelte waarin *Leviathan* nu geprogrammeerd staat. En dan blijkt: er bestaat ook zoiets als 'relevante creativiteit'. Esthetiek (in vorm, stijl, keuzes) hoeft ons niet weg te voeren van de werkelijkheid, maar kan er ook toe leiden dat de randen van de werkelijkheid zich scherper, pijnlijker, pertinenter aftekenen.

Denkluheid

Behalve al die punten die De Putter noemde, waarvoor geld, en beter onderwijs en nog zo wat van die dingen nodig zijn die niet op korte termijn te veranderen zijn, is er wel iets wat filmmakers, producenten, omroepbobo's en fondsenbazen direct al kunnen doen. Namelijk de blik over de grens richten. Niet omdat alles daar beter is,

maar omdat uit dat bescheten isolement van de Nederlandse film ook niets voortkomt. Film is een internationale kunstvorm, we leven in een grenzeloze tijd in een geglobaliseerde wereld, maar in Nederland lijkt slechts een handjevol makers en financiers echt te weten wat er in die wijde wereld aan de hand is. Waar het door komt? Joost mag het weten. Misschien zijn we bang door de mand te vallen bij die zo veel welbespraaktere collega's. Misschien is het inderdaad denkluiheid uit angst. Misschien is het eng om zelf op avontuur te moeten gaan, en zelf iets van een film te vinden, zonder dat dat al door enige veilige vorm van consensus is afgedekt.

Wat een benepen redenen. Want betekent dat niet dat je niet tot zelfstandig kijken en oordelen in staat bent en dus niet geschikt voor je vak? Zo'n beetje elke film die ooit gemaakt is, is tegenwoordig ergens te zien, dus daar kan je het niet aan wijten. Voor

professionals bestaan er tal van *streaming platforms* om de nieuwste festivalfilms te zien. Je hoeft er niet eens de deur voor uit. Dus wat is het dan?

Een aantal jaar geleden interviewde ik de Uruguayaanse regisseurs Pablo Stoll en Juan Pablo Rebella over hun debuutfilm *25 Watts*. Ze gaven hoog op van de filmcultuur in hun land, waarop ik opmerkte dat er daar gemiddeld maar een film per jaar wordt geproduceerd, dus wat nou filmcultuur. Beleefd wezen ze me terecht. Filmcultuur bestond in hun ogen maar voor een beperkt deel uit de filmproductie zelf, maar evenzeer uit de filmtijdschriften, de kritiek, de films die mensen bekijken, de discussies die ze met elkaar voeren, de liefde voor traditie en de drang om te vernieuwen.

Misschien wordt er in Nederland wel te weinig inhoudelijk over film gepraat. Om te beginnen over de vraag hoe het vandaag de dag met het aloude onderscheid tussen

speelfilm en documentaire zit. Nadenken kost geen geld. Kun je gewoon doen. En het gekke is: je ziet het er altijd aan af. Aan een film. Aan een documentaire. Want daar hebben we het hier over. Je ziet het meteen als een film niet alleen naar de wereld heeft gekeken, maar ook niet bang is om bekeken te worden.

Dana Linssen is filosoof, dichter, filmcriticus van NRC Handelsblad en hoofdredacteur van de Filmkrant.

Dirty Window, Walter Stokman / VPRO, Zeppers Film